

Parti Teftiş Raporlarına Göre CHP'nin Amasya Teşkilatı

Selçuk URAL

Prof. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

E-Mail: sural25@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9206-6661

Muharrem TURP

Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

E-Mail: muharremt28@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9080-5501

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 17.03.2020 Kabul Tarihi / Accepted: 15.10.2020

ÖZ

URAL, Selçuk; TURP, Muharrem, **Parti Teftiş Raporlarına Göre CHP'nin Amasya Teşkilatı**, CTAD, Yıl 17, Sayı 33 (Bahar 2021), s. 191-216.

İnönü döneminde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin dışında bir başka parti olmadığı için partiyi denetleyecek bir kurum yoktu. Bu sebeple CHP Genel Merkezi, parti içi denetimi tesis etmek üzere bir takım önlemler geliştirdi. Bu kapsamda uygulanan yöntemlerden biri de bir dönem İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından da kurulmuş olan parti müfettişliği idi. Parti illerdeki teşkilatını, Halkevi şubelerini, mahalli idareleri, halkla ilişkileri denetlemek ve bilgi edinmek amacıyla parti müfettişlerini ve milletvekillerini 6 aylığına il merkezine ve kazalarına göndermeyi uygun buldu. İncelemeye konu olan dönemde Amasya Bölge Müfettişliği görevini Erzurum

Milletvekili Salim Altuğ üstlendi. Altuğ, il merkezi ve Merzifon kazası, Gümüşhacıköy kazası ve Gümüş nahiyesinde incelemelerde bulunarak gözlemlerini raporlar şeklinde parti genel merkezine gönderdi. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi'nden elde edilen bu raporlar, il merkezi ve kazaların çalışmaları, üye sayısı, halkla olan ilişkileri, idare heyetlerinin iç çalışmaları, yapılan kongrelerde halkın istek ve şikâyetleri, parti prensiplerini halka yaymak konusunda yapılan çalışmalar dikkatle gözlemlenerek hazırlanmıştır. Bu raporlar Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezi tarafından hem mevcut teşkilatın durumunun düzeltilmesi hem de ilerleyen günlerde teşkilatlarda yapılması düşünülen değişiklikler için önemli bir veri olmuştur. Altuğ tarafından hazırlanan raporlar ışığında Amasya'da bulunan parti teşkilatının gelecekte nasıl şekillenmesi gerektiği hususunda düzenlemeler yapılmıştır. Raporlar dönemin ruhu itibarıyla CHP'nin siyasal görüşlerinin içeriğini ve bunların halka mal edilmesi hususunda nelerden yararlandığını da ortaya koyması açısından kıymeti haizdir.

Anahtar Kelimeler: CHP, Amasya, Salim Altuğ, Halkevleri, Teftiş Raporu.

ABSTRACT

URAL, Selçuk; TURP, Muharrem, **The Organization of the Republican People's Party (CHP) in Amasya Province according to the Party Inspectorship Reports**, CTAD, Year 17, Issue 33 (Spring 2021), pp.191-216.

Since there was no party other than the Republican People's Party (CHP) during İnönü's presidency, there was no institution to audit the party. Therefore, the Party's Headquarters developed some measures to establish inter-party audit. One of the methods applied in this scope was the party inspectorate, which had also been established by the Committee of Union and Progress in the past. The party found it appropriate to send the party inspectors and deputies to the provincial centre and its districts for 6 months in order to inspect the provincial organisation, community centre branches, local administrations, public relations and to obtain information. Salim Altuğ, Erzurum Deputy became the Amasya Regional Inspector in the period in question. Altuğ made investigations in the provincial centre and Merzifon and Gümüşhacıköy districts and Gümüş town, and sent his observations to the party headquarters in the form of reports. Obtained from the Turkish State Archives, these reports have been prepared by carefully observing the activities carried out in the provincial centre and districts, the number of members, their relations with the public, the internal activities of the administrative committees, the demands and complaints of the people in the congresses, and the activities carried out for spreading the party principles to the public. These reports constituted important data for

the Republican People's Party Headquarters both for correcting the situation of the current organisation and for the changes planned to be made in the organisations in the coming days. In light of the reports prepared by Altuğ, arrangements were made on how the party organisation in Amasya was to be shaped in the future. The reports are valuable in terms of revealing the content of the political views of the Republican People's Party in that period and what it utilised from to have people embrace these views.

Keywords: Republican People's Party (CHP), Amasya, Salim Altuğ, Community Centres, Inspection Report.

Giriş

Parti müfettişliği, Türk siyasi hayatına İttihat ve Terakki Cemiyeti ile girmiş¹ olsa da Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) teşkilatında daha fazla ağırlığı oldu. CHP'nin 1923 nizamnamesinin 82. Maddesi'nde

“Müteaddid vilayetler bir daire-i teftişîye olmak üzere memleket teftiş mıntukalarına taksim olunacak ve her mıntukada bir müfettiş bulundurulacaktır. Mıntika müfettişi o mıntıkadaki mütamadiler ile fırka teşkilatına merbut hayatları teftiş ve murakabe eder”

denilerek parti müfettişliğinin amaç ve yetkileri tarif edildi.² Parti içi denetimin müfettişlikler eliyle sağlanmasına ilişkin İttihat ve Terakki Cemiyeti nizamnamesinin etkileri CHP'nin dışında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF)'na da esin kaynağı oldu. Öyle ki 1924'te kurulan TCF'nin nizamnamesinde parti içi denetimin *Muvazzaf veya Muvakkat Müfettişler* eliyle yapılacağı belirtilmekteydi. Yine 1946'da kurulan Demokrat Parti nizamnamesinde, CHP'de olduğu geniş kapsamlı olmasa da parti müfettişliğine ilişkin hususlar bulunmaktaydı.³

1925 yılında CHP tarafından Türkiye genelinde 14 müfettişlik bölgesi oluşturuldu. 1927'de parti müfettişleri, sorumluluk bölgelerinde parti teşkilatının

¹ Cemiyetin 1909 tarihli nizamnamesinin “Hey'et-i Teftişîye” başlığı altında, Merkez-i Umumi'ye bağlı 6 müfettişten oluşan teftiş heyetleri teşkil edileceği belirtiliyordu. Cemiyet içinde denetim amacıyla kurulan müfettişlikler, 1911 ve 1913 tarihli nizamnamelerde de yer aldı. Cemal Necip Gürel, *İttihat ve Terakki ve Paramiliter Yan Kuruluşları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009, s. 134; Cemil Koçak, “Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti Müfettişliği”, *Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan*, İstanbul Barosu Yayını, 1992, s. 460-462.

² Güneş Şahin, “CHP Parti Müfettişlik Raporları'na Göre Kırşehir'de Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Hayat (1936-1947)”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Yıl 14, Sayı 21, Güz 2016, s. 82.

³ Koçak, agm., s. 461, 473-474.

en üst temsilcisi konumuna yükseltildi.⁴ 1931’de parti müfettişliği yerine müfettişlik usulüne geçildi. Buna göre müfettişler ihtiyaç durumunda görev yapacaklardı. 1935’te gerek taşradaki teşkilatların, gerekse Halkevlerinin teftişinde muhtelif sorun ve sıkıntılar ortaya çıkınca tekrardan parti müfettişliği usulüne dönüldü. Müfettişler, milletvekilleri veya parti üyeleri arasından CHP Umumi İdare Heyeti tarafından seçilecek ve Parti Genel Başkanlık Divanı’nın onayıyla görev alacaklardı. 2 Haziran 1935’te hazırlanan “*CHP Teftiş Bölgeleri ve Teftiş İşlerini Yürütme Planı’na*” göre müfettişler, parti prensiplerinin yayılması, parti tüzüğünün uygulanması, teşkilatlarda yer alan kişilerin kendi aralarında ve halk ile olan ilişkileri, spor ve gençlerle ilgili faaliyetlerin yapılması, mali durum, basın-yayın faaliyetleri gibi hususlarda ilgili oldukları teşkilatı denetleyecekler ve bu denetleme sonrasında görüşlerini bir rapor halinde genel sekreterliğe göndereceklerdi.⁵

CHP, 29 Mayıs - 3 Haziran 1939 tarihinde 5. Büyük Kurultayı’nı gerçekleştirdi. Kurultayda Parti Genel Sekreterliği ile İçişleri Bakanlığını birleştiren uygulamaya son verildiği gibi, il başkanlıklarının valiliklerden ayrılması da tüzük değişiklikleri arasına alındı. Bu noktada parti-devlet ayrımına gidildiği için parti işleyişini düzene koymak ve denetlemek üzere müfettişlik makamı yeniden ihdas edilerek 20 müfettiş atandı. Bu sayı 1940’da 25’e daha sonra 26’a yükseltildi.⁶ Bunlardan biri de Amasya vilayeti olup, il teşkilatını denetlemek üzere Erzurum milletvekili Salim Altuğ atandı.⁷ Tecrübeli bir devlet adamı olan Altuğ, 1895 Erzurum doğumluydu. 1912’de Harp Okulu’ndan mezun olduktan sonra Balkan ve Birinci Dünya Savaşı’na katıldı. Erzincan Menzili Nakliye Kolları Komutanlığı, İstanbul Tapa Fabrikası Muhafız Bölüğü Komutanlığı, Romen Esirler Heyeti Başkanlığı görevlerinde bulundu. Birinci Dünya Savaşı sırasında yaralandığı için 1918’de malulen emekli oldu. Rüşumat Umum Müdürlüğü Müfettişliği, Kars Belediye Azalığı ve Reis Vekilliği, Umumi Meclis Azalığı, Üçüncü Umumi Müfettişlik Köy Bürosu Şefliği, Türk Hava Kurumu Kars Şubesi Başkanlığı, Erzurum’da Halkevi Köycülük Komitesi, Türk Ocağı, Ticaret Odası ve Himaye-i Eftal ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti başkanlığı

⁴ Metin Kopar, “CHP Teftiş Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Gaziantep”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, 2011, s. 1038.

⁵ Mehmet Karayaman, “CHP Parti Müfettişleri Raporlarına Göre Uşak (1935-1950)”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, Eylül 2017, s. 462-464.

⁶ Yılmaz Gülcan, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s.201-209; Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi, Boyut Yayınları*, İstanbul, 2012, s. 233.

⁷ Uyar, *age.*, s. 233.

görevlerinde bulunan Altuğ, 1935-1939 arasında Erzurum Belediye Başkanlığı yaptı.⁸

Amasya, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadeleyi başlattığı şehir olarak Amasya Genelgesi ve Amasya Mülakatı gibi iki önemli hadiseye ev sahipliği yapmıştır.⁹ Mustafa Kemal Paşa, misafir olduğu süre boyunca Havza ve Merzifon'da teşkilatlanma ve protesto mitinglerine  nc luk etti ve Amasyalıları milli hakları korumak üzere Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurmaya davet etti. CHP Amasya teşkilatının özünü meydana getirecek olan Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 17 Haziran 1919'da kuruldu. Amasya'nın ileri gelenleri Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısına kulak vererek Selağzı'nda bulunan kız okulunda toplandı. Amasya Müftüsü Hacı Tevfik Efendi toplantıya başkanlık etti. Burada cemiyetin kuruluşuna karar verilerek Abdurrahman Kamil Hoca teşkilatın başına getirildi.¹⁰

Amasya, Milli Mücadele yıllarında Sivas vilayetine bağlı bir liva/sancak iken¹¹ 20 Nisan 1924'te Yeni Teşkilatı Esasiye Kanunu'yla ile/vilayete dönüştürüldü.¹² Yeni düzenlemede Amasya vilayeti; Amasya, Merzifon, Mecitözü, Köprü, Havza, Ladik, Osmancık ve Gümüşhacıköy kazalarından müteşekkil hale getirildi. 1925 Devlet Salnamesine göre ise Amasya; Merkez, Merzifon, Köprü, Ladik, Gümüşhacıköy, Havza ve  lsu kazalarından ve Ezinepazar, Akdağ, Zara ve Ulvi nahiyelerinden meydana geliyordu.¹³

Amasya'da CHP teşkilatının ilk olarak ne zaman kurulduğuna ilişkin kesin bir bilgi yoktur. CHP teşkilatına ilişkin en eski kayıt 1927 yılında yapılan kongrelere ilişkindir.¹⁴ 1941 tarihinde 128.497 nüfuslu Amasya'da toplam 18.342

⁸ Altuğ, 6. Dönem TBMM'ye CHP milletvekili olarak girdi. Daha sonra 7. ve 8. Dönem TBMM'de de aynı partiden milletvekili olarak seçildi. *TBMM Albümü 1920-2010, Cilt 1 1920-1950*, Editör: Sema Yildırım, Behçet Kemal Zeynel, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara 2010, s. 323; Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM VIII. Dönem (1946-1950)*, Cilt 3, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 146, Ankara, 2012, s. 401.

⁹ İlhan şahin-Feridun Emecen, "Amasya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul, 1991, s. 1-3.

¹⁰ "Amasya", *Yurt Ansiklopedisi*, Gen. Koord. Yücel Yaman, Cilt 1, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1981, s. 435.

¹¹ Selçuk Günay, *Resmi Devlet Salnamelerine Göre (H. 1263-1334) Osmanlı İmparatorluğu'nun Seneler İtibariyle Mülki Taksimatı*, Yayınlanmamış Doktora  n  alışması, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Erzurum 1980, s. 256.

¹² Muzaffer G kman, *50 Yılın Tutanağı*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973, s.20.

¹³ 24 Aralık 1952'de Ladik, Köprü ve Havza Amasya'dan alınarak Samsuna; Taşova ilçesi de Tokat'tan alınarak Amasya'ya bağlandı. *Yurt Ansiklopedisi*, s. 437-438.

¹⁴ Serdar Balcı, *Cumhuriyet Döneminde Amasya (1923-1950) "İdari, Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yapı"*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Erzurum, 2014, s. 155.

parti üyesi bulunmaktaydı.¹⁵ Buna karşın teftiş raporlarından hareketle CHP teşkilatlarının bütün kazalarda kurulamadığı anlaşıyordu.

Teftiş raporları Parti Genel Sekreterliği'ne sunulduktan sonra görev alanları birbirinden farklı 13 büro vasıtasıyla işleme sokulurdu. Bürolar kendilerini ilgilendiren konularla ilgili olarak Genel Sekreterliği bilgilendirir, Genel Sekreterlik de Vilayet İdare Heyeti'ne gerekli uyarılarda bulunurdu.¹⁶ Bu makalenin amacı CHP, Parti Müfettişliğinin Amasya Vilayeti'ndeki parti teşkilatına yönelik hazırladığı raporların tetkikine yöneliktir.

Teftiş Raporları

Amasya Vilayetine ilişkin 1939-1942 tarihleri arasında toplam 7 rapor hazırlanmıştır. Raporların tamamı Erzurum Milletvekili Altuğ tarafından kaleme alınmıştır. Parti teşkilatlarının teftişi altı ayda bir yapıldığından dönem itibarıyla iki teftiş raporu hazırlanıyordu. Raporların geneli ele alındığında; Vilayet İdare Heyeti, Vilayet İdare Heyeti'nin iç çalışmaları, kazalar idare heyetleri, kazalar idare heyetlerinin iç çalışmaları, kongreler ve sonuç olmak üzere altı bölümden teşkil ettiği görülmektedir:

Vilayetlerin ve kazaların idare heyeti başlığı altında; idare heyetlerinin kimlerden meydana geldiği, bunların ahlaki ve mesleki durumları, üyelerin memuriyete tayin edilip-edilmediği, idare heyeti arasında parti nüfuzunu kendi çıkarı için istismar edenlerin bulunup-bulunmadığı, parti nizamnamesine aykırı biçimde hem partide, hem de başka sivil kuruluşlarda görev alanlar, idare heyeti arasında fikir ve çalışma birliğinin bulunup bulunmadığı, hükümet amir ve memurlarıyla idare heyeti arasında iş ve fikir birliğinin olup olmadığı ve son olarak parti ilke ve fikirlerini yaymak üzere layiki vechile çalışıp çalışmadıklarına dair hususlar yer alıyordu.

İdare heyetlerinin iç çalışmaları başlığı altında; idare heyetlerinin nizamnameye uygun haftalık ve/veya aylık toplanıp toplanmadığı, bu toplantılarda partiyi ilgilendiren ne tür konuların görüşüldüğü ve karar defterine gerektiği şekilde kayıt edilip-edilmediği, Genel Sekreterlik makamından gelen uyarı ve tenkitlerin yerine getirip-getirilmediği, getirilmediyse sebeplerinin neler olduğu, teşkilatın durumunu gösteren altı aylık raporların zamanında hazırlanıp

¹⁵ Balcı, *age.*, s. 165.

¹⁶ “A Grubu; 1. Büro: Teşkilat, seçim ve kongreler, 2. Büro: Genel dilek ve başvurular, 3. Büro: Fırka dışındaki diğer cemiyetlerin tetkik ve takibi, 4. Büro: Fırka teşkilatının teftişi. B Grubu; 5. Büro: Kültür ve ilmi hareketler, 6. Büro: Spor ve gençlik, 7. Büro: Halk dershaneleri, okuma yazma ve halk hatipleri, 8. Büro: Propaganda, matbuat, fırka neşriyatı. C Grubu; 9. Büro: İş, işçi esnaf ve serbest meslek, 10. Büro: İktisadi durumun tetkiki. D Grubu; 11. Büro: İktimai teşkilat, 12. Büro: Fırka faaliyetlerinin hukukî esaslarıyla telifi, 13. Büro: Merkez ve taşrada bütçe, aidat ve besap işlerinin tanzimi, emlak ve eşyanın tanzim ve takibi” Ermah Alpaslan-Tülay Aydın, “CHP Parti Müfettişi Mitat Aydın'ın Teftiş Raporlarına Göre Maraş (1940-1942)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 11, Sayı 22, 2015, s. 368-369.

parti merkezine gönderilmesi, üye sayısını artırmak üzere ne tür faaliyetlerin sarf edildiği, kayıt işlerinin tanzim ve tasfiyesinin nasıl yapıldığı, muhtelif teşekküllere seçilen parti adayları hakkında kanaatler, parti nüfuzunun şahsi çıkar için kullanılıp-kullanılmadığı, böyle bir durum var ise kişi ve suiistimalin tespiti, idare heyetlerinde tesanüt ve ahengin var olup olmadığı ve hükümet temsilcileriyle ilişkilerin derecesi gibi, hususlara değiniliyordu.

Kongreler başlığı altında; vilayet, kaza, nahiye, köy ve ocak kongrelerine yer veriliyordu. Kongre tarihlerinin ilgili makamlar tarafından belirlenip zamanında tebliğ edilip-edilmediği, nizamname hükümleri dâhilinde cereyanı için teşkilatların yukarıdan aşağıya müşahit gönderip-göndermediği, teşkilatların aralarında işbirliği yapıp-yapmadıkları, geçen yıla ait kongrelerde kabul edilen dileklere ilişkin ilgili temsilciler tarafından delegelere bilgi verilip-verilmediği gibi, konular ele alınıyordu.

Sonuç kısmında ise incelemenin yapıldığı döneme ilişkin yukarıda bahsedilen konular üzerinden teşkilatın bir değerlendirmesi yapılıyordu. İdare heyetlerinde yapılan değişiklikler, kaza teşkilatlarının yapısı, kongrelerde görülen aksaklıklar, müfettiş tarafından vilayet ve kaza idare heyetlerine yapılan tavsiyeler, eleştiriler vb. hususlar konu ediliyordu.

Teftişlerin ruhu itibariyle önemli noktaların sonuç bölümünde yer aldığı göz önüne alınarak çalışmanın devamında bu tespit ve bilgilere de yer verilecektir. Raporlar yıllar itibariyle farklılık arz eden yönleriyle ele alınarak Amasya vilayeti CHP teşkilatlarının değişim süreci ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Aralık 1939 Tarihli Teftiş Raporu

Vilayet Parti İdare Heyetine sosyal, siyasi ve ahlaki yönden halk tarafından sempati duyulmaktaydı. Heyet içerisinde sadece iki kişi yükseköğrenim görmüştü. Yapılan incelemede idare heyeti arasında parti nüfuzunu istismar eden kimseye rastlanmamıştı. İdare heyetinde bulunan Dişçi Zeki Tarhan¹⁷, Eczacı Ekrem Bilgen ile üyelerden Yasin Kayhan'ın parti görevi dışında İl Genel Meclisi, Hava Kurumu ve Ticaret Odası'nda üyelikleri bulunuyordu. Mülki idare ile Parti arasındaki ilişki memnuniyet verici bir seviyede idi. Taraflar

¹⁷ Zeki Tarhan, 1894'te Merzifon'da doğdu. Merzifon'da ilköğrenimini, Trabzon Lisesinde ortaöğrenimi tamamladı. 1922 yılında ise Darülfünun Dişçi Okulundan mezun oldu. 14 Şubat 1910 ile 23 Aralık 1910 arasında Merzifon Maarif Encümen kâtipliği görevinde bulundu. Merzifon İdadisi Muallim Vekilliği ve musiki öğretmenliği yaptı. Zeki Tarhan, Merzifon'daki sivil toplum kuruluşlarının kurulmasında önemli görevler aldı. Gençler Birliği, Türk Ocağı'nın kuruluşunda yer aldığı gibi başkanlıklarını da yaptı. Belediye Meclisi Maarif Encümeninde üyelik, Kızılay ve Çocuk Esirgeme kurumlarında veznedar üyelik yaptı. 1930'da Amasya Vilayet Umumi Meclisi üyeliğine seçildi ve bu görevi 3 dönem sürdürdü. 1943 ve 1946 seçimlerinde ise Amasya'dan CHP milletvekili olarak seçildi. Zeki Tarhan 11 Ağustos 1966'ta vefat etti. Çufalı, *age.*, s. 109-110.

arasında herhangi bir ihtilaf ve ikilik bulunmuyordu. Parti prensiplerini ve düşüncelerini halka yaymak hususunda Halkevinin ara sıra verdiği konferanslardan ve haftada bir defa çıkan *Yeşil İrmak* Gazetesi'nden istifade ediliyordu. Aynı çizgide yayın yapan *Yeşil Amasya* Gazetesi ise maddi imkânsızlık sebebiyle kapanmıştı. Resmî evrakların incelenmesi sonucu halkın kongrelerde dilek ve şikâyetlerini serbestçe ifade ettikleri kanaatine varılmakla beraber, hüküm verilmesi için incelemelerin bir süre daha devam ettirilmesi gerekiyordu.¹⁸

İdare heyetlerinin iç çalışmalarına bakıldığında toplantıların haftalık değil, gerektiğinde yapıldığı anlaşıyordu. Gerek üye sayısını artırmak, gerekse toplum nazarında kıymetli kişileri partiye kazandırmak hususunda bariz bir hareketsizlik vardı ve bu hususta bir çalışma yürütülüyordu. Bununla beraber Genel Sekreterlikten verilen emirler zamanında yerine getiriliyordu. Kongreye ilişkin işlemler zamanında ve eksiksiz tamamlanmıştı. Partinin adayı olarak resmî ve özel teşekküllere seçilenler, sosyal mevki sahibi, ahlaklı, temiz ve çalışkan insanlardı.¹⁹

Müfettişin üç defa ziyaret etmesine rağmen Amasya Merkez Kaza İdare Heyetinin tamamıyla tanışması mümkün olmadı. Parti nüfuzunu istismar edenler olmadığı gibi 162. maddeye aykırı olarak fazla iş alanlar da yoktu. Hükümet temsilcileriyle aralarında bir sorun bulunmuyordu. Parti prensiplerini halka yaymak hususunda Amasya merkez teşkilatı atıl bir vaziyetteydi. Halkevindeki radyodan dünya havadislerini ve Ankara'dan verilen konferansları dinlemekle yetiniyorlardı.²⁰ İl teşkilatında olduğu gibi merkez ilçe teşkilatında da kongreler gereken düzen içerisinde yapılmıştı. Aralık 1938'den Ağustos 1939'a kadar sekiz toplantı yapıldığı ve bunlardan sadece ikisinde karar alındığı tespit edildi.²¹

Kaza İdare Heyeti, il teşkilatının aksine üye kaydına gayret sarf ediyordu. 1939 yılı itibariyle 684 yeni üye kayıt edilmişti. Bununla beraber üyelerden yardım parası toplanmasında ihmaller olduğu gibi, kayıt defterleri de uygun şekilde tutulmamıştı. Yeniden tanzime ihtiyaç vardı.²²

Merzifon Kazası İdare Heyeti de kazada iyi tanınan insanlardan müteşekkildi. Parti nüfuzunu şahsi menfaatlerine alet edenler yoktu. İlçe

¹⁸ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01.0.0/271.1083.2, s. 54.

¹⁹ Aynı yer.

²⁰ agr., s. 55.

²¹ Aynı yer.

²² Aynı yer.

başkanı, Kızılay ve Çocuk Esirgeme kurumlarında üye olarak görev yapıyordu.²³ Hükümet amir ve memurları ile teşkilat arasında bir ihtilaf olmamakla beraber, Milli Eğitimde birkaç öğretmeninin hareket tarzından memnun değillerdi. Parti prensiplerini halka yaymak üzere Halkevinde verilen konferanslardan istifade ediliyordu. Halkın radyodan günlük haberleri dinlemek istemesi Halkevine ilgiyi arttırıyordu. Kongre kayıtları iyi tutulmakla beraber köy-ocak kongrelerinin şeklen yapıldığına şüphe yoktu. Bu yıl ocak kongreleri yapılacağından, ocak heyetleri merkeze davet edilerek onlara kongreleri nasıl yapacakları hususunda bilgi verildi. Kazada yeni üye kaydı için girişimler başlatıldı. Kayıtlar, yeniden tanzime ihtiyaç duyulacak derecede kötü durumdaydı. Bazı vatandaşların etkili görevlere getirilmesi hususunda idare heyetinin gösterdiği arzuya karşın eğitim farkı yüzünden söz konusu talepler uygun bulunmadı. Kaza İdare Heyeti düzenli olarak toplanmaktaydı. Yılbaşından itibaren sekiz toplantı gerçekleşmiş, kararlar deftere geçirilerek imzalanmıştı.²⁴

Gümüşhacıköy Kazası İdare Heyeti eğitim seviyesi düşük, dar görüşlü fakat çevrelerince sevilen, ahlaklı insanlardan meydana getirilmişti. Parti nüfuzunu istismar edenler olmadığı gibi, mahalli hükümetle de sorun bulunmuyordu. Parti prensiplerini yaymak hususunda üç konferans verilmişti ve radyodan istifade edilmekteydi. Kongreler diğer kazalarda olduğu gibi usulüne göre yapılmıştı. İdare heyetinin üye adedini arttırmak için bir teşebbüsü yoktu. Yılbaşından itibaren haftada bir defa toplanmak yerine sadece lüzum görüldükçe toplanmışlar ve bu şekilde 12 karar almışlardı. Kazada mevcut üye sicil defterleri yoktu. Eskisi de bulunamamıştı. Üye kayıt işlemlerinde birçok noksanlıklar görülerek yetkililere not ettirildi.²⁵

Amasya nahiyelerinin hiçbirisi faal değildi. Bu kademelerin yalnız kadro halinde bulunması çalışacak unsurların azlığından kaynaklanıyordu. Gümüş nahiyesi ise bunlardan farklıydı. Karar, aza kayıt, kasa defterleri talimata uygun olarak tutulmuştu. İdare heyeti arasında iş bölümü yapıldığı halde seçimden sonra yeni idare heyeti oluşturulduğu için heyet henüz toplantı yapmamıştı.²⁶

Amasya Parti İdare Heyetinde yükseköğrenim görmüş gençler bulunmasına rağmen teşkilatta heyecan yerine bariz bir cansızlık mevcuttu. Heyetten dört kişinin daimi encümene seçilmiş olması tepkiyle karşılanmıştı. Aynı zamanda seçimlerde mevki ve ikbal hırslarından kaynaklı bir memnuniyetsizlik vardı. Dolayısıyla teşkilatta, seçimlerde gösterdikleri mücadelenin yerini ilgisizlik ve uyuşukluk almıştı. Parti Başkanı, Halkevi Başkanı ve Vali Talât Öncel hakkında

²³ agr., s. 56.

²⁴ Aynı yer.

²⁵ agr., s. 57.

²⁶ Aynı yer.

çeşitli iddialar gündeme getirilse de Altuğ'un iddiaları gündeme getiren şahısla görüşmesi mümkün olamadı.²⁷

İl başkanı, dedikodudan usandığını belirterek görevi başkasına devretmek istese de idare heyetince oybirliği ile yeniden başkan seçilmişti. Parti teşkilatı hakkında çıkarılan dedikoduların, Amasya milletvekilleri İsmail Hakkı Mumcu²⁸ ile Nafiz Aktın²⁹ arasında yaşanan anlaşmazlığın taraftarlarına tesir etmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Halkevi başkanının gayri ahlaki hareketine ilişkin ithamlara karşın bir delile ulaşamadığı gibi, Vali'nin de Amasya'daki hizmetleri herkes tarafından takdir edilmektedir.³⁰

Amasya merkez kazasında sekiz nahiye ve 184 ocak bir kadro halindeydi. Kaza kongrelerine vilayetten hiçbir müşahit gitmediği gibi, nahiye kongrelerine de kazadan kimse katılmıyordu. Ocak kongreleri, delege ve idare heyeti üyeleri

²⁷ agr., s. 58.

²⁸ 1879'da Amasya'da doğan İsmail Hakkı Mumcu, Amasya Rüştîyesi ve Mercan İdadisinin ardından Mülkiye Mektebine girdi. Bu okuldan 1904'te pekiyi dereceyle mezun olmasının ardından Sivas Maiyet Memurluğunda aynı yılın eylül ayında stajını tamamladı ve 28 Ağustos 1905-16 Ocak 1906 tarihleri arasında Sivas Belediye Başkanvekilliği görevinde bulundu. Ocak 1906'da Kangal Kaymakam Vekilliğine atandı. Ardından 1907'den 1913'e kadar sırasıyla Reşadiye, Sarkışla, Erbaa kaymakamlığı yaptı. Aralık 1913'te ise Amasya milletvekili olarak Osmanlı Mebusan Meclisine seçildi. Balkan Savaşları sırasında meclis dağılınca mesleğine geri döndü ve Mayıs 1915'ten sonra Tokat Mutasarrıf Vekilliğinde, Sivas Mektupçuluğunda, Şereflikoçhisar ve Yozgat Mutasarrıflığında bulundu. Mondros Mütarekesi'nin ardından Yozgat Mutasarrıflığından istifa etti. Bir süre Amasya'da öğretmenlik yapan Mumcu, Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya toplantısına katılanlar arasında yer aldı. Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde kurucu üye olarak görev yaptı. Aralık 1920'de Ankara Hükümeti tarafından Amasya Sancağı Mutasarrıflığı görevine getirildi. Milli Mücadele sırasında Amasya'da Milis Alayı komutanı olarak faaliyetlerde bulundu. Şeritli İstiklal Madalyası sahibi olan Mumcu, Amasya'nın il olmasıyla birlikte Amasya Valiliğine atandı. Nisan 1925'te bu görevden istifa etti ve Amasya Lisesi Müdürü oldu. CHP'nin Amasya'daki kurucuları arasında yer aldı ve daha sonra CHP Vilayet Mutemedi ve İl Komisyonu üyesi olarak faaliyet gösterirken 1927'de yapılan seçimlere katılarak Amasya'dan CHP milletvekili olarak meclise girdi. 4., 5., ve 6. Dönem TBMM'de Amasya, milletvekili olarak bulundu. Milletvekilliğinin ardından Amasya'da serbest çalıştı. Amasya İl Genel Meclisi üyeliği yaptı. 13 Mayıs 1945'te Amasya'da vefat etti. Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM III. Dönem (1927-1931)*, Cilt 3, TBMM Vakfı Yayınları, No: 10, Ankara, 1995, s. 30-31.

²⁹ 1879 Amasya doğumlu olan Nafiz Aktın, rüştîyeden mezun olduktan sonra on bir buçuk yıl Bidayet Mahkemesi Zabıt Kâtipliği ve Başkâtipliği yaptı. Daha sonra bu görevden istifa etti ve ticaret uğraştı. 1914'te ise Osmanlı Mebusan Meclisine seçildi. Meclisin feshedilmesinin ardından Amasya'ya geldi ve burada arkadaşları ile birlikte Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurdu. Milli Mücadele döneminde yararlı faaliyetlerde bulunan ve İstiklal Madalyası alan Aktın, 1921'de Amasya Belediye Başkanlığına, 8 Kasım 1923'te ise Amasya milletvekilliğine seçildi. Aktın, daha sonraki 5 dönem milletvekili seçilerek meclise girdi. 2 Ağustos 1962'de Zile'de vefat etti ve Tekir Dede Mezarlığına defnedildi. Kâzım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem (1923-1927)*, Cilt 3, TBMM Vakfı Yayınları, No: 3, Ankara 1995, s. 51-52.

³⁰ agr., s. 58.

isimlerini ihtiva eden bir mazbata tanziminden başka bir şey değildi. Toplumun esas bünyesini meydana getiren köylülerin şikâyetlerini ve çözüm yollarını ocak kongreleri belirleyecekken, bu kongrelerin formaliteden ibaret olduğu gözlemlendi. Bu yüzden ocak kongrelerinin maksada uygun şekilde yürümesi için Vilayet İdare Heyetinin dikkati çekilerek gerekli tedbirler ele alındı. Parti teşkilatıyla daima ilgili bulunan Vali ile temasa geçilerek kongrelerin tüzüğü uygun yapılması için takibi istendi. Her iki taraftan alınan kuvvetli vaatler sonucunda kongrelerin bir derece daha yolunda cereyan edeceği ümit ediliyordu.³¹

Rapor, Parti teşkilatının teftişinden sorumlu 4. Büro'ya ulaştıktan sonra icabının yapılması için ilgili bürolara taksim edildi. Bürolar kendi çalışmalarını tamamlayınca Genel Sekreterlik 31 Ocak 1940'ta Amasya Vilayet İdare Heyeti Başkanlığına aksaklıkları bildirerek gereğinin yapılmasını istedi.³² Amasya Vilayet İdare Heyeti Başkanı 28 Şubat 1940 tarihinde verdiği cevapta; raporda belirlenen hususların yerine getirilmesi için kazalara tebligat yapıldığını, ayrıca Vilayet İdare Heyeti üyelerinden uhdelerinde iki vazife bulunan Zeki Tarhan, Ekrem Bilgen ve Yasin Kaynan'ın Hava Kurumundan istifa ettiklerini bildirdi.³³

1940 Tarihli İkinci Teftiş Raporu

Rapor 1939-1940 yılına/dönemine ait ikinci teftiş raporuydu. Bu dönemde Vilayet İdari Heyetinde bir değişiklik olmamasına rağmen yalnız üyelerden memuriyete tayin edilen Celal Eren yerine yedekten kura ile Nurettin Mısırlı tayin edildi.³⁴

Vilayet genelini etkileyen deprem felaketinin yaşanması nedeniyle parti prensiplerini yayma hususunda Vilayet İdare Heyetinin yeterince çalışmadığı tespit edildi. Kongrelere gereken ihtimamın gösterilmesi için talimat verilmiş olsa da mali sebeplerden ötürü kaza kongrelerine müşahit gönderilemediği gözlemlendi. Bununla beraber vilayet kongresinde idare heyetine üç yeni üye seçildi. Bir önceki devrenin aksine Vilayet İdare Heyeti en az haftada bir kez toplandığı gibi üye sayısını artırmak üzere bir gayretin içine girdi.³⁵

Merzifon Kaza İdare Heyeti şekil ve çalışma esasları itibariyle geçen dönemden farklı değildi. Parti ilkelerini yaymak üzere sadece Halkevi ve Parti salonuna konulan radyoların yaptığı yayınlardan yetinildi. Merzifon teşkilatı diğerlerinin aksine nahiye ve köy kongrelerine müşahit gönderdi. Ayrıca üye

³¹ Aynı yer.

³² agr., s. 51-52.

³³ agr.

³⁴ agr., s. 45.

³⁵ Aynı yer.

sayısını artırmak üzere ciddi bir mesai harcanarak üye sayısı 5.000'e çıkarıldı. Merzifon teşkilatı depremzedelere yardım parası toplaması hususundaki gayretleriyle diğer teşkilatlardan ayrılıyor ve takdir görüyordu.³⁶

Gümüşhacıköy teşkilatının Kasım 1939'da tespit edilen eksikleri tamamlama hususunda ciddi bir çalışma başlattığı raporda vurgulanıyordu. Özellikle üye artırımı başta olmak üzere çok sayıda faaliyette iyileşme gözlemlendi.³⁷

Sonuç itibarıyla Altuğ, bu dönemki teftişinde Amasya parti teşkilatının eskisine nazaran ilerleme gösterdiğini kaydediyordu. Parti prensiplerinin yayılması, aidatların toplanması, kaza ve köy kongrelerinde sorunlar yaşansa da haftalık toplantı, üye artırımı ve kayıt işlerinde ciddi düzelmeler görüldü. Altuğ, nahiye ve ocak idare heyetlerinin daha faal hale getirilmesi maksadıyla merkez, kaza, nahiye ve ocak heyetlerini partiye davet ederek partinin ana vasıfları üzerine bir sohbet yaptı. Gerek konuşmasının gerekse merkez kaza kongresinin serbestçe ve tarafsız cereyan etmesinin herkeste bir heyecan havası yarattığını beyan eden müfettiş, son olarak ticaretle iştigal eden ve zaman zaman Merzifon'dan ayrılmak mecburiyetinde olan idare heyeti üyelerinin sayısını bu kazada yediye çıkarmanın faydalı olacağı önerisinde bulundu.³⁸

3 Mayıs 1940'da rapor, gereği yapılmak üzere bürolara havale edildi. CHP Genel Sekreteri Dr. A.F. Tuzer, 17 Mayıs 1940'ta Amasya Vilayet İdare Heyeti Başkanlığına gönderdiği yazıda rapor doğrultusunda Vilayet İdare Heyetini gayretleri nedeniyle takdir ederek bundan sonra yapılacak ocak ve nahiye kongreleriyle daha yakından alakadar olmaları talimatını verdi.³⁹

1940-1941 Yılı Birinci Teftiş Raporu (2 Ocak 1941)

Parti İdare Heyeti üyelerinin halkın nazarındaki sevgi ve sempatileri yüksek olmakla beraber Eczacı Bilgen Bey'e yönelik sevgi hislerinin azaldığı tespit edildi. Uzun zamandır başkanlık mevkiini işgal eden ve Amasya milletvekili Nafiz Aktın'ın kardeşi olan Sıtkı Aktın'a karşı bir kesim tarafından tepki gösteriliyordu. Şahsına yönelik dedikodulardan usanan Sıtkı Aktın sağlık durumunun da tesiriyle başkanlık görevinden istifa ederek yerine üyelerden Doktor Zeki Tarhan seçildi. Yeni başkan ve Parti İdare Heyeti ile mahalli hükümet arasında herhangi bir sorun bulunmuyordu. Her sahada işbirliği ve parti prensiplerinin hâkim olmasına çalışıyorlardı. Vilayet İdare Heyeti toplum

³⁶ agr., s. 46-47.

³⁷ agr., s. 47-48.

³⁸ agr., s. 48-49.

³⁹ agr., s. 45-49, 40-41.

nazarında kıymete haiz kişilerin dışarıda bırakılmaması kapsamında üye sayısını arttırmaya özel bir gayret sarf ediyordu.⁴⁰

Bu yıl yapılan kongrede yaşanan değişiklikle iş başına gelen Merkez Kaza İdare Heyeti halk tarafından sevilen insanlardı. Bu değişikliğin nedeni, geçen yıl büyük ümit ve vaatlerle bu göreve getirilen yönetimin gayret ve hareket eseri gösterememesiydi.⁴¹ Altuğ'un bizzat takip ettiği merkez kaza kongresi nizamnameye uygun şekilde cereyan ederek, dilek ve temenniler serbestçe ifade edildi. Fakat halk tarafından beklenen ilgiyi göremedi. Bu ilgisizlik köy ve hatta bazı nahiye kongrelerinde de kendini gösterdi. Merkez kazada 6 köy ve bazı mahallelerde maksat ve gayeden uzak formalite sınırını geçmeyen kongreler icra edildi.⁴² Üye kayıt işlemlerinin nizamnameye uygun yapılması tavsiye ediliyordu. Bu tarihe kadar yapılan kayıt işlemleri aynı zamanda belediyede memuru olan Kaza İdare Heyeti Başkanı Ali Çaycı'nın şahsi gayretinin mahsulüydü.⁴³

Merzifon kaza kongresi kaza kaymakamının, daire başkanlarının ve kalabalık bir halk kitlesinin huzurunda nizamnameye uygun şekilde cereyan etti. Kongreyi yakından takip eden Altuğ, kongrenin sonunda parti prensipleri ve günün meseleleri hakkında bir konuşma yaptı. Yine bu minvalde nahiye kongreleri müşahitler huzurunda gerçekleştirildi. Fakat mahalle ocaklarının bir kısmında beklenen ilgi temin edilemedi.⁴⁴ Merzifon Kaza İdare Heyeti haftada bir veya iki defa toplanıp mühim kararlar aldığı halde toplantıların bir kısmını karar defterine geçirmekte ihmalkârlık gösterdi. Mesela, paraşüt ve paraşütçülere ilişkin genelgeden 500 adet bastırılıp bütün parti teşkilatına ve köylere dağıtıldığı halde bu işleme ilişkin karar defterinde herhangi bir kayıt bulunmuyordu.⁴⁵

Gümüşhacıköy'de icra edilen nahiye ve ocak kongreleri önceki yıla göre daha fazla ilgi topladı. Salim Bey burada da kaza kongresine iştirak etti. Kongrede şikâyet, dilek ve temenniler serbestçe dile getirilerek müzakere edildi.⁴⁶

Sonuç itibariyle teşkilatın bu teftiş döneminde eksiklerini biraz daha ikmal ettiği görüldü. Salim Bey bu hususta vilayet ve kaza teşkilatlarıyla yaptığı

⁴⁰ agr., s. 35.

⁴¹ agr., s. 36. Raporda eski yönetime ilişkin şu bilgiler veriliyordu: *"Yeni idare hayatı haftada bir defa toplanıp partiyi alakadar eden işleri görüşerek kararlar ittibaz etmiş ve merkez kararları deftere geçerek imzalamıştır. Sabık idare beyeti mutat bahtalık toplantılarda intizam ve alakayı bir türlü temine muvaffak olamamıştır. Metotlu bir çalışma yerine lüzumunda bir araya gelmek gibi bir usul takip edilmiş, bazı aylarda bir, bazısında iki defa toplanılmış, bu suretle bir sene içinde ancak 17 içtima akdedilmiştir. Nizamnamenin 91 inci maddesindeki diğer vazifeler toplantılara kıyasen elden geldiği derecede ifaya çalışılmıştır"*. bk. Aynı yer.

⁴² Aynı yer.

⁴³ Aynı yer.

⁴⁴ agr., s. 36-37.

⁴⁵ agr., s. 37.

⁴⁶ Aynı yer.

toplantıların etkili olduğunu düşünüyordu. Seçilen idare heyetleri üyeleriyle bir araya gelerek onları parti faaliyetleri hususunda teşvik etti. Bu yıl Çorum vilayetiyle yakından meşgul olduğundan Amasya'nın köy ve nahiye teşekküllerine yeterince vakit ayıramadığını beyan eden Salim Bey, gelecek yıl Amasya'nın her kademesini maksat ve gayeye hadım bir hale getireceğini vaat ediyordu. Vilayet Parti İdare Heyeti üyeleri uzun zaman aynı mevkii işgal ettiklerinden ve bazı kişilerin de idare heyetine giremediklerinden dolayı şikâyetleri eksik olmuyordu. Bu yüzden Vilayet kongresinde Vilayet İdare Heyetinin dışarıdan bir kısım partiliyle takviyesi gündeme getirildi. Bu yolla şikâyet, dedikodu ve cansızlığın önüne geçilmesi ümit ediliyordu. Geçen yıl büyük ümitlerle tesir ve müdahaleden uzak olarak kaza idare heyetlerine seçilen partililer, milli yardım komitesi üzerinde çalışmaktan başka hiçbir faaliyet göstermedi. Deprem, sel, dolu gibi afetler Amasya'nın bünyesini büsbütün zayıflattı. Günlerce nahiye ve köy postaları merkeze uğramadığından Kaza İdare Heyeti ile nahiye ve köy kademeleri arasındaki irtibat kesildi.⁴⁷ Raporun son kısmında Merzifon'un kolordu merkezi olması itibarıyla kaymakamın makamını dolduramadığı ve bütün merasimlerde silik ve sönük kaldığı iddialarına yer verildi.⁴⁸ Söz konusu rapor, 3 Mart 1941'de ilgili bürolara gönderilerek gereğinin yapılması için harekete geçildi.⁴⁹

1940-1941 Yılı İkinci Teftiş Raporu (8 Mayıs 1941)

Vilayet İdare Heyetine bir önceki dönem giren partililer ile eskiler arasında samimiyet ve bağlılık hisleri gün geçtikçe kuvvetli şekil alıyordu. Üyeler arasında nizamnameye aykırı biçimde ikinci bir görev alan kimse bulunmuyordu.⁵⁰

Altuğ, bu yıl toplanan vilayet kongrelerine başkanlık etti. Böylece kongrelerin samimi bir hava içerisinde ve nizamname hükümlerine uygun bir şekilde icra edilmesine vesile oldu. Kongrelerde bir sene önce ifade edilen isteklerden, yerine getirilmeyenlerin sebepleri ortaya konulduğu gibi yeni talep ve şikâyetler de herhangi bir müdahale ve engellemeye meydan vermeden genel kurullarda dile getirildi.⁵¹

Vilayet İdare Heyeti düzenli olarak haftada bir defa toplanıp partiyi ilgilendiren işleri müzakere ediliyor ve aldığı kararları deftere geçirerek imzalıyordu. Üye sayısının arttırılması maksadıyla kaza kademelerini ara sıra tebligat yaparak ikaz ediyordu. İdare heyeti, vilayet dâhilinde bu yıl üç yerde halkodası açmayı başardı.

⁴⁷ agr., s. 38-39.

⁴⁸ agr., s. 38.

⁴⁹ agr., s. 33.

⁵⁰ agr., s. 37.

⁵¹ Aynı yer.

Amasya Merkez Kaza İdare Heyetinin, üyeler arasında bir sorun olmamakla birlikte önceden haftada bir defa toplamaya ve intizamlı çalışmaya başlamışken, yeniden lüzumunda toplanmak gibi dikkatsiz bir usul takip ettiği görüldü. Vilayet İdare Heyetinin aksine Amasya merkez kazası teşkilatı üye yardım paralarının tahsiline gereken önemi vermiyordu. Bu konuda gözle görülür bir gevşeme söz konusuydu. Üye sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar yeterli seviyede olmadığı gibi üye sicil defterlerindeki eksiklikler de henüz tamamlanmamıştı. Amasya Merkez Kaza Heyetinin çalıştığı yer oldukça perişan bir durumdaydı. Kaza teşkilatından beklenen verimin alınmama sebeplerinden biri de parti binasının yetersizliğinden kaynaklanıyordu.⁵²

Merzifon Kazası İdare Heyeti bu devrede eski düzensizliğini bir tarafa bırakarak ufak tefek istisnalar haricinde haftada bir, bazen iki defa toplantı gerçekleştirdi. Bu suretle teşkilat işlerini ayakta görüşüp halletmekten kısmen de olsa vazgeçilmiş oldu. Heyet üyelerinden kâtip ve tahsildar silahlaltına alındığından üye sayısının artırılmasına ve yardım paralarının toplanmasına gereken dikkat gösterilemedi. Bununla birlikte teşkilatının kuvvetlendirilmesine yönelik Alıcık nahiye merkezinde civar köylülerin de katılımıyla bir Halkodası açıldı. Nahiye heyetlerinde Parti işlerine karşı bir kayıtsızlık söz konusuydu. Bu durum köylere gönderilen teklif ve taahhüt varakalarının geri gelmemesinden anlaşıyordu. Merzifon teşkilatının içine düştüğü bu durumdan kurtulabilmesi için aydın ve bilhassa öğretmenlerle takviyesi gerektiği tavsiye ve işaret ediliyordu.⁵³

Gümüşhacıköy Kaza İdare Heyeti ile mahalli hükümet arasında fikir birliği olmakla beraber adliye teşkilatına ilişkin bir takım şikâyetler de dillendiriliyordu. Heyet, diğerleri gibi haftalık toplantılar yapma usulüyle hareket ediyordu. CHP Genel Sekreterliğinin talimatı doğrultusunda Gümüş nahiesinde kaza kaymakamı, parti idare heyeti, partililer ve halk huzurunda bir Halkodası açıldı. Parti teşkilatının muhasebatı yeni tayin edilen genç ve acemi bir kâtip tarafından yürütülüyordu. Bu sebeple kendisine kayıtları temiz ve dikkatli tutması hususunda gerekli uyarılar yapıldı.⁵⁴

Rapor, 30 Mayıs 1941'de ilgili bürolara gönderilerek gerekli inceleme başlatıldı.⁵⁵ 28 Haziran 1941'de CHP Genel Sekreterliği, Amasya Vilayeti İdare Heyeti Başkanlığına gönderdiği yazıda Altuğ'un raporu doğrultusunda parti teşkilatında görülen eksik ve ihmalleri sıralayarak, tamamlanmasını ve her

⁵² agr., s. 38-39.

⁵³ agr., s. 39-40.

⁵⁴ agr., s. 40.

⁵⁵ agr., s. 35-36.

fırsatta alt kademeleri teftiş ve kontrol altında bulundurarak yol göstermelerini rica etti.⁵⁶

1941-1942 Yılı Birinci Teftiş Raporu (30 Kasım 1941)

Bölge Müfettişi Altuğ, raporunun ilk satırlarında Vilayet İdare Heyetinin uyumundan, güven ve samimiyetinden, nizamnameye uygun hareket ettiklerinden ve mahalli hükümetle fikir birliği içinde hareket ettiklerinden bahsettikten sonra parti prensiplerinin yayılması noktasında kongre, temsil toplantıları ve Halkevinde verilen konferansın devamlı takip edildiğine dikkat çekti.⁵⁷

Bu dönemde nahiye kongrelerine birer ikişer müşahit göndermek ve merkez kaza kongresini yakından takip etmek suretiyle Merkez Kaza İdare Heyetiyle daha sıkı iş birliği temin edildi. Bundan başka üye sayısının arttırılması ve faydalı kişilerin partiye kayıt edilmeleri için kademelere sürekli tebligat ve teşvikte bulunuldu.⁵⁸

Amasya'da bir gazete yayınlanmadığı için bölgedeki gelişmeler haber olarak Anadolu Ajansı'na gönderiliyordu. Buna rağmen Amasya'ya ilişkin haberler radyoda yer almadığı gibi, ulusal basına da yansımıyordu.⁵⁹

Parti Vilayet İdare Heyetinin ilgi ve gayretine rağmen bu devrede hayır cemiyetlerini harekete sevk etmekte sıkıntılar yaşandı. Kışın gelişiyile birlikte orduya kışlık hediye temini ve yoksul çocuklara yardım için Parti Vilayet İdare Heyeti şimdiden tedbir almaya başladı.⁶⁰

⁵⁶ agr., s. 32-34. CHP Genel Sekreterliğinin gönderdiği yazıda şu hususlara dikkat çekiliyordu: *"Partimizin Amasya Bölgesi Müfettişi Erzurum Mebusu Sayın Salim Altuğ'un Amasya Vilayetinin umumi vaziyeti hakkında Genel Sekreterliğe vermiş olduğu 8.5.1941 tarihli 1940-1941 yılı ikinci teftiş raporları incelendi. Müfettişimiz bu raporuna nazarı Amasya Vilayet İdare Heyeti azalarından mazeretleri basebiyle içtimalarda hazır bulunamayanların seyrek de olsa bu kararları bilabare imza etmedikleri, Merkez kaza aza sicil defterindeki merkeze ait küçük noksanların henüz ikmal edilmediği, aza kayıt muamelelerinin birinci teftiş raporundaki derecede daha ileri gidemediği, Kaza İdare Heyetinin çalıştığı yerin perişanlığının iyi randıman alınamamasına sebep olduğu, nizamnamenin tahmil ettiği vazifelerin hüsnü ifası için iyi bir iş bölümü yapılmadığı ve yeni vazifeler kabul edilmiş olduğu halde hepsinin kağıt üzerinde kaldığı, Merkezfon Kaza İdare Heyetinin aza adedinin artırılmasına ve yardım paralarının toplanmasına lazım olan dikkati göstermediği, nahiye heyetlerinin alakasızlığı dolayısıyla yalnız imza edilmek üzere köylere gönderilen teklif ve taahhüt varakalarından birçoğunun elân gelmediği, Gümüşhacıköy Kaza İdare Heyetinin aza sayısını artırmadığı ve yeni tayin edilen genç ve acemi katibin kaza defterlerini temiz tutamadığı anlaşılmaktadır. Değerli vilayet idare heyeti azası arkadaşlarımızın el birliği yaparak müfettişimiz tarafından işaret edilmekte olan bu noksanların tamamlanmasına çalışmalarını ve her fırsatta alt kademeleri teftiş ve kontrolleri altında bulundurarak yol göstermelerini rica eder, sevgilerimi sunarım"*. bk. Aynı yer.

⁵⁷ agr., s. 24.

⁵⁸ Aynı yer.

⁵⁹ agr., s. 25.

⁶⁰ Aynı yer.

Amasya Merkez Kaza İdare Heyeti, parti ilkelerinin yayılmasında köy ve nahiye kongrelerinden istifadeyi ihmal etmediği gibi radyo neşriyatı ve Amasya’da verilen konferanslarla da ilgilenmeyi sürdürdü. Genel merkezin ve müfettişin irşat, tavsiye ve gayretine rağmen Amasya kazasında, ocak kongrelerinin layık olduğu ilgiyle yapıldığını iddia etmek doğru değildi. Bu durumu bir derece telafi etmek için Vali, nahiye müdürleri, vilayet kaza ve idare heyetleri nahiye kongrelerine davet edildi ve bu kongreler Altuğ’un huzurunda icra edildi.⁶¹

Kongrede Amasya’ya ilişkin su, kaldırım, lağım, tenvirat, gibi hususlara ilişkin dilekler birer birer kongre heyetinin nazarlarına arz edildi. Bilhassa nahiye kongrelerinde Vali, halkın dert ve ihtiyaçları hakkında geniş açıklamalarda bulundu. Bu durum Altuğ tarafından memnuniyetle karşılandı. Önceki teftiş raporunda Amasya İdare Heyetinin binasının olmadığı vurgulanmıştı. Bu dönem, belediyenin malı olan Parti ve Halkevi binası tamir ettirildi ve Kaza İdare Heyetine de bir oda tahsis edilerek sorun kısmi çözüme kavuşturuldu.⁶²

Merzifon Kaza İdare Heyetinde bir değişiklik olmamakla birlikte belediye başkanlığına seçilen Kemal Yıldız, uhdesinde bulunan İl Genel Meclisi üyeliğinden istifaya hazırlanıyordu. Bundan başka idare heyetinden eski belediye başkanı Hamdi Acar, parti disiplinine aykırı hareketlerinden dolayı kongre seçimlerinde dışarıda bırakıldı. Yeni kaymakamın kazaya gelişinden sonra parti teşkilatıyla, hükümet amir ve memurları arasındaki ahenk daha kuvvetli bir şekil aldı. Diğer kazalarda olduğu gibi burada da parti prensiplerinin halka yayılmasında Halkevinden, parti konferanslarından ve temsillerden istifadeye devam edildi. Parti ve Halkevi salonlarında genel merkezin yayınları muntazaman takip ediliyordu. Merzifon Kaza İdare Heyetinin üye sayısının artırılması yolunda herhangi bir çalışma ve gayretinin olmadığı tespit edilerek bu noktada heyetin dikkati çekildi.⁶³

Altuğ, Merzifon’da nahiye kongrelerini bizzat takip etti. Bu faaliyete kaymakam, idare heyeti başkanı ve üyeleri de katıldı. Kaymakam halkın dilek ve şikâyetleri hakkında geniş ve memnuniyet verici açıklamalarda bulundu. Dilek ve şikâyetlerin çoğunluğu çeşme, su, yol, kaldırım, kanalizasyon ve buna benzer işlerdi. Yedi seneden beri hizmet ve varlık eseri gösteremeyen belediye başkanının istifası parti tarafından iyi karşılandı. Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu, yoksul çocukların yemek, elbise, kitap vs. ihtiyaçlarının temin edilmesi

⁶¹ agr., s. 26.

⁶² agr., s. 26-27.

⁶³ agr., s. 27-28.

hususunda başarılı çalışmalar yürütüyordu. Askerlere de kışlık hediye tedariki için teşebbüslere başlandı.⁶⁴

Gümüşhacıköy Kaza İdare Heyetinde silâh altına çağırılan bir partinin yerine seçimlere kadar yedekten başka bir üyenin davetine lüzum görülmediği için herhangi bir değişiklik meydana gelmedi. Diğer kazaların aksine Altuğ, Gümüşhacıköy’de kongreye katılırken nahiye kongrelerinde yer almadı. Buna karşın kaymakam ile Kaza İdare Heyetinden müşahitler hazır bulundu. Kaymakam, nahiye kongrelerinde halkın talep ve şikâyetlerine ilişkin geniş açıklamalarda bulundu. Nahiye kongreleri içinde halkın heyecanla ve ilgiyle takip ettiği kongreler burada gerçekleştirildi. Kaza İdare Heyeti, yardım cemiyetleriyle yaz aylarında bir faaliyet yapamadığını ancak kışın bu eksikliğin telafı edeceğini vaat ediyordu.⁶⁵

Sonuç itibariyle bu yıl yapılan vilayet kongresinde, idare heyetinin üye sayısı yediden dokuza çıkarıldı. Daimi encümen seçimlerinde de iki yeni üye seçilerek parti teşkilatının yenilenmesine ilişkin eleştirilerin gereği kısmen yerine getirildi. Merkez Kaza İdare Heyetinde bir takım değişiklik yapılsa da metotlu çalışılmadığından istenen verim alınamıyordu. Bütün yük başkan Ali Çaycı’nın omuzlarına yıkılmış durumdaydı. Gümüşhacıköy, vilayet genelinde en az parti üyesine sahip kazaydı. Bu sayının arttırılmasına yönelik çalışmalara hız verilmesi bekleniyordu. Müfettiş Altuğ, çalışmaları kapsamında Amasya’nın Ezine, Suluova, Zara, Merzifon’un Alıcık ile Gümüşhacıköy’ün Gümüş ve Sarayözü nahiye teşkilatlarında incelemelerde bulundu.⁶⁶

Altuğ, particilik ruhunun ve ilkelerinin köy ocaklarına kadar yayılması için Çorum’da tatbik ettiği programa benzer bir yol izleyerek, nahiye kongrelerinde bulundu ve köylüleri mülki amirlerle görüştü. Amasya Valisi Talât Öncel’in ve Merzifon kaymakamının bu yöndeki gayretleri raporda övgüyle yer aldı. Aynı gayelerle yeni bir adım daha atılarak; radyo dinlemek, gazete ve kitap okumak üzere Halkevi salonu tamir edildi. Merkezde Parti ve Halkevi binası çalışılacak bir hale getirildi. Son olarak Merzifon’da dokuma kooperatifinden kaynaklı iddiaları araştırmak üzere Vali Talât Öncel ve Altuğ, Merzifon’a gelerek iki gün birlikte çalıştı. Bu konuda gerekli kararlar alınırken yeni kaymakamın fikir ve tetkiklerinden de faydalandı. Gümüşhacıköy’de, devletin güvenliği açısından sakıncalı bazı şahısların ifşası yüzünden ortaya çıkan sorun hakkında ise ayrıca bir yazı kaleme alınacağı bildirildi.⁶⁷

⁶⁴ agr., s. 28-29.

⁶⁵ agr., s. 29-30.

⁶⁶ agr., s. 32.

⁶⁷ agr., s. 30-32.

Rapora ilişkin bürolar arası çalışma 12 Aralık 1941’de başlatıldı.⁶⁸ CHP Genel Sekreterliği 19 Aralık 1941’de Amasya Vilayeti İdare Heyeti Başkanlığına gönderdiği yazıda Altuğ’un işaret etmekte olduğu eksiklerin tamamlanmasını talep etti.⁶⁹

1941-1942 Yılı İkinci Teftiş Raporu (06 Haziran 1942)

Bu devrede Vilayet İdare Heyeti üyeleri arasında parti nüfuzunu istismar edenler olmamakla birlikte bazı üyelerin dokumacılık kooperatifinden diğer vatandaşlardan daha fazla faydalandıkları hakkında vuku bulan şikâyetler tetkik edilerek ayrı bir rapor halinde arz edildi.⁷⁰

Parti prensiplerinin yayılmasına, tarımsal üretiminin artırılmasına ve Milli Korunma Kanunu’nun maksat ve hedeflerinin açıklanmasına ciddi bir mesai harcandı. Vilayet İdare Heyeti, kaza kongrelerinde dile getirilen isteklere ilişkin makamlardan gelen cevapları alt kademelere yayarak teşkilatlar arasında irtibatı devam ettirdi.⁷¹

Merzifon Kaza İdare Heyeti uyarıları dikkate alarak, parti prensiplerinin yayılmasına ve Halkevinin çalışmalarına gereken dikkati gösterdiği gibi üretimin artırılması hususunda samimi bir gayret sarf etti. Heyetin yardım cemiyetleriyle ilişkileri oldukça sıcaktı. Fakir ve yetim çocuklara Kolordu tarafından sıcak yemek, Kızılay tarafından ekmek, elbise ve okul malzemesi temini hususunda öncülük etti.⁷²

Gümüşhacıköy Kaza İdare Heyeti de Merzifon gibi benzer usullerle faaliyetler gerçekleştirdi. Halkevinde muhtelif mevzularda konferanslar verildiği gibi ziraî üretimin arttırılması ve Milli Korunma Kanunu’nun uygulanması için gayret gösterildi. Yardım cemiyetleriyle ortak etkinlikler yapıldı.⁷³

⁶⁸ agr., s. 27.

⁶⁹ agr., s. 20. CHP Genel Sekreterliği tarafından 19 Aralık 1941’de Amasya Vilayet İdare Heyeti Reisliğine gönderilen yazıda dikkat çekilen hususlar şunlardı: *“Partimiz Amasya Bölgesi müfettişi, Erzurum Mebusu Sayın Salim Altuğ’un vilayetinizin umumi vaziyeti hakkında Genel Sekreterliğe vermiş olduğunu 1941-1942 yılı birinci teftiş raporu incelendi. Müfettişlerimizin bu raporuna nazaran; merkez icaza idare heyeti ayda üç defa ancak toplanabilmiş, devir muamelesini yapmış, fakat bu yolda tanzim edilen mazbata henüz imza edilmemiştir. Merzifon Kaza İdare Heyeti aza sayısının artırılması yolunda bir çalışma ve gayret göstermemiştir. Köy ve nahiye ocaklarına imza edilerek gönderilen teklif varakaları hala gelmemiştir. Gümüşhacıköy İdare beyetinin de, aza sayısının artırılması hususunda göze çarpan bir çalışması olmamıştır. Vilayetinizin Parti teşkilatının çalışmalarından umumiyetle memnun olan müfettiş arkadaşımızın işaret etmekte olduğu bu eksikliklerin de tamamlanmasına kıymetli arkadaşlarımla, gayret ve dikkatlerini rica eder, sevgilerini sunarım”*. agr., s. 20.

⁷⁰ agr., s. 14.

⁷¹ agr., s. 14-15.

⁷² agr., s. 16.

⁷³ agr., s. 17.

Netice itibariyle bu devrede Amasya'da parti teşkilatının, nizamname ve kendilerine özgü gayeler dâhilinde disiplinli şekilde çalıştıkları tespit edildi. Halkevleri ile işbirliği üst seviyeye çıkarıldı. Zirai üretimin artırılmasına ayrı bir önem verildi. Parti teşkilatı halka bu hususta ciddi bir rehberlik hizmeti verdi. Teşkilatta görülen bazı eksikler de vardı. Zira Amasya Merkez Kaza Heyetinde her yıl yapılan değişikliklere ve iş bölümüne rağmen işin bütün yükü başkanın omzundaydı. Ayrıca düzenli ve müşterek bir çalışma temin edilemedi. Vilayet merkezinde görevler daha fazla önem arz ettiği halde Merkez Kaza Heyeti diğer kaza heyetleri kadar faal değildi. Kongrelerde kabul ve karar altına alınan dileklerin takibi demokrasinin tatbikinde önemli bir yer tutsa da parti teşkilatında bu iş ağır yürüyordu. Bu devrede üye sayısının artırılması yolunda ciddi bir gayret sarf edilmedi. Teftişlerde parti programının izah ve anlatılması noktasında teşkilatların tamamıyla başarılı olamadığı görüldü. Bu yüzden Altuğ, bu işi şahsen üzerine alarak önceden her merkezde teftişten sonra yalnız Parti ve Halkevi idare heyetleriyle yaptığı temas ve konuşmaları genişleterek sık sık muhitin aydınlarına ve halka hitap etti. Altuğ konuşmalarının her yerde büyük ilgiyle karşılandığını vurgulayarak daha sonraki teftişlerinde partinin ana prensipleri hakkında konuşmalar yapmayı sürdüreceğini belirtti.⁷⁴

Rapor 30 Temmuz 1942'de ilgili bürolara gönderildi⁷⁵. 10 Ağustos 1942'de CHP Genel Sekreterliği, Amasya Vilayeti İdare Heyeti Başkanlığına gönderdiği yazıda raporda dikkat çekilen hususların yerine getirilmesini istedi.⁷⁶

1942-1943 Yılı Birinci Teftiş Raporu (27 Aralık 1942)

Vilayet İdare Heyeti üyelerinden Eczacı Ekrem Bilgen toplantılara katılmaması, Osman Beşikçi ise adaylarının aleyhinde çalışması nedeniyle vilayet kongresinin dışında tutuldu ve yerlerine iki yeni üye alındı. Seçimlerde mahalli cereyanların, hırs ve menfaatlerin tesiriyle yerli memurlardan bir kaçının aldıkları vaziyet rahatsız ediciydi. Bundan başka Cumhuriyet Başsavcı Muavininin,

⁷⁴ agr., s. 18-19.

⁷⁵ agr., s. 13.

⁷⁶ agr., s. 12. CHP Genel Sekreterliği 10 Ağustos 1942'de Amasya Vilayet İdare Heyeti Reisliğine gönderdiği yazıda şöyle diyordu: "*Partimiz Amasya Bölgesi müfettişi, Erzurum mebusu Sayın Salim Altuğ'un vilayetinizin umumi vaziyeti hakkında Genel Sekreterliğine vermiş olduğu 6.6.942 tarihli teftiş raporu incelendi. Müfettiş arkadaşımızın bu raporuna nazaran; Merkez Kaza İdare Heyeti her hafta toplanmıştır. Nizamnamenin 89 uncu maddesinin yerine getirilmesi lazımdır. Merzifon'da aza kayıt muameleleri nizamname hükümlerine göre cereyan etmekte ise de, imza edilmek üzere nahiye ve köy ocaklarına gönderilen teklif kâğıtları takiplere rağmen gelmediğinden kaza teşkilatımızın kayıt muameleleri nakıs ve natamam kalmıştır. İşaret edilen bu iki eksiklerinde tamamlanması için Merzifon ve merkez kaza idare heyetlerinin dikkatini çekmenizi rica eder, sevgiler sunarım.*" agr., s. 12.

partinin itibarına tesir eden hareketleri idare makamı tarafından merkeze bildirildi.⁷⁷

Bu devrede Parti prensiplerinin yayılmasında daha ziyade Halkevi çalışmalarından istifade edildi. Başka bir faaliyet de müşahade edilmedi. Mahsulden hükümet payı olan % 25 payın alınmasında parti teşkilatına gereken teşvik ve telkinde bulunuldu. Geçen yıl bütün kongreler parti teşkilatı ve mülki makamlar tarafından takip edilirken bu yıl nakil vasıtası bulunamadığından Vilayet İdare Heyeti yalnız kaza kongreleriyle ilgilendi ve diğer alt kongreleri kaza idare heyetlerine bıraktı. Vilayet kongresi Altuğ'un başkanlığında Vali, daire başkanları ve halk huzurunda icra edildi.⁷⁸

Belediye seçimlerinde parti içi hizipleşme görüldü. Belediye meclisi üye seçiminde partililerden bir kısmı adaylar aleyhinde çalıştı. 9 Partili, seçimde parti adayı aleyhinde oy vererek parti disiplinine aykırı hareket ettiler. Bunlar Vilayet İdare Heyeti tarafından ikinci ihtarla cezalandırıldı. Bu mesele Altuğ tarafından 13 Aralık 1942'de CHP Genel Merkezine bildirildi.⁷⁹

Parti adayı olarak muhtelif teşekküllerde çalışanlardan parti disiplinine uymayan bir kaç belediye meclis üyesi istedikleri kişiyi başkanlığa getiremediklerinden yeni başkana engeller çıkarmaktan geri durmuyordu.⁸⁰

Amasya Kazası İdare Heyeti seçiminde silahaltında bulunan bir üyenin yerine başka bir partilinin seçimi dışında bir değişiklik söz konusu olmadı. Parti prensiplerinin yayılmasında halkevinin faaliyetiyle yetinildi. Mahsulün % 25'nin toplanmasında gereken gayret gösteriliyordu.⁸¹

Merkez Kaza İdare Heyeti bu yıl araç eksikliğinden, haberleşme güçlüğünden, havaların çok yağmurlu geçmesinden ve belediye seçimi nedeniyle nahiye ve ocak kongrelerine müşahit gönderemedi. Her kademe kendi başına kongresini yaptı. Altuğ diğer kaza kongrelerini takip etse de rahatsızlığından ötürü Amasya merkez kaza kongresinde bulunamadı. Buna mukabil Vali ve daire müdürleri kongreye katıldı. Kaza İdare Heyeti, Vilayet İdare Heyetiyle her anlamda işbirliği yaparak parti adaylarının kazanmasına gayret etti.⁸²

Merzifon kongresinde Kaza İdare Heyeti üyelerinden birisi değişerek yerine Nahiye İdare Heyeti Başkanı alındı. Kaza İdare Heyeti başkanı, belediye meclisi üyesi iken son seçimde İl Genel Meclisi üyeliğine seçildiği için bunlardan birisini

⁷⁷ agr., s. 1-3.

⁷⁸ agr., s. 3.

⁷⁹ agr., s. 4.

⁸⁰ agr., s. 5.

⁸¹ Aynı yer.

⁸² agr., s. 5-6.

tercih etmek zorundaydı. Kongre, Altuğ'un başkanlığında kaymakam, daire amirleri ve halk huzurunda yapıldı. İdari amirler eski ve yeni dilekler üzerinde delegelere ve halka açıklamalarda bulundu.⁸³ Merzifon belediye seçimini parti adayları kazanırken idare heyeti büyük mesai harcadı. Kaza İdare Heyeti, Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile yakın işbirliği yaparken Türk Hava Kurumunun gelirlerinin arttırılması için yardımlarda bulundu.⁸⁴

Gümüşhacıköy Kaza İdare Heyeti ile mahalli hükümet arasında bir fikir ve görüş ayrılığı olmamakla beraber yeni gelen genç kaymakam, parti işlerine henüz katkı sağlayacak bir tavır ortaya koymadı. Adliye mekanizmasındaki gevşeklikten ve genç Cumhuriyet Başsavcısı muavininin şımarık hareketlerinden memnuniyetsizlik duyuluyordu. Parti propagandası kapsamında, Halkevi çalışmalarından ve köy kongrelerine giden müşahitlerden istifade ediliyordu. Mahsulatın % 25'inin toplanmasında idare heyeti üzerine düşen vazifeyi layıkıyla yaptı. Gümüşhacıköy Kaza İdare Heyeti bu yıl nahiye kongrelerine gereken ilgiyi gösterdi. Belediye ve İl Genel Meclisi seçimlerini parti adayları kazansa da belediye seçimine çoğunluğun katılımı sağlanamadı. Bunda genç kaymakamın tecrübesizliği birinci derecede rol oynadı. Mevsim itibariyle hayır kurumlarıyla fazla ilgilenilemedi. Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu da arzu edilen faaliyeti gösteremedi. Kızılay şubesi ancak son deprem sırasında, idare heyetinin yardımıyla çalışmalarına hız verebildi.⁸⁵

Amasya parti teşkilatı bu devrede kendine tevdi edilen görevi disiplinli bir şekilde yapmaya çalıştı. Mahalli hükümetle işbirliği yaparak mahsulden hükümet hissesi olan % 25'in alınmasını vazife addederek gayret gösterdi. Bu meyanda Merzifon kazası ve merkez kazası %100 ve depremden hasar görmesine rağmen Gümüşhacıköy kazası %90 doksan tahsilât yaptı.⁸⁶

Muhtaç ve fakirlerin tespitinde teşkilatlar ve bilhassa Merzifon Kazası İdare Heyeti takdire şayan bir çalışma yürüttü. Ayrıca belediyelerden ve ziraat odalarından Varlık Vergisi komisyonlarına dâhil partililer, kanunun ruhuna uygun hareket ettiler. Parti İdare Heyetinin rehberliği ve idare makamının teşebbüsüyle Merzifon'da geniş bir imar hareketi başlatılarak çamur ve tozdan geçilmeyen caddeler parke ile döşendi. Zirai üretimin artırılmasına yönelik politikaya Amasya halkı büyük destek verdi. Arpa, buğday, pancar ve her nevi mahsulden büyük kazançlar temin eden köylünün, hiçbir teşvike lüzum görmeden geceli gündüzlü çalıştığı ve boş bir tarla bırakmadığı memnuniyetle görüldü. Bu devrede Parti teşkilâtı, belediye ve umumi meclis seçimlerinde

⁸³ agr., s. 6-7.

⁸⁴ agr., s. 7-8.

⁸⁵ agr., s. 8-9.

⁸⁶ agr., s. 10.

küçük fakat başarılı bir sınav verdi. Halk her yerde seve seve parti adaylarına oy verdi. Seçimler, Amasya’da ekseriyetle, diğer merkezlerde ittifakla yapıldı. Amasya’da 8-10 kişinin disiplinsizliğinin görülmesi, yanlışlığı düzeltmek bakımından iyi oldu. Bu hareketle hakiki ve sadık partililerin kim olduğu meydana çıktı. Parti prensiplerinin yayılmasına ve halkın aydınlatılmasına lüzumu kadar ehemmiyet verilmedi. Raporda ayrıca Zığere Halkodasını faaliyetlerinin arttırılmasına parti teşkilatının önem vermesi gerektiği belirtiliyordu.⁸⁷

Rapor 10 Şubat 1943’te gereği yapılmak üzere ilgili bürolara gönderildi.⁸⁸ 12 Şubat 1943’te ise CHP Genel Sekreterliği, Amasya Vilayeti İdare Heyeti Başkanlığına gönderdiği yazıda, raporda dikkat çekilen hususları sıralayarak yanlışları düzeltecek tedbirlerin alınmasını talep etti.⁸⁹

Sonuç

CHP’nin 5. Büyük Kurultayı’nda alınan kararlar il başkanlıkları ile valilikler ayrıldı. Böylece parti-devlet ayrımında önemli bir adım atılmış oldu. Bu durum daha önce ihdas edilmiş olan parti müfettişliği kurumunun daha da önem kazanmasına yol açtı. Müfettişler tarafından hazırlanan parti teftiş raporları bu tarihten sonra daha anlamlı hale geldi. Çünkü valilerin, il başkanlıklarından ayrılmasından sonra parti teşkilatları yeniden sivillerin ellerine geçiyordu. Bu durum ister istemez bir takım zafiyet ve eksiklikleri ortaya çıkaracağı gibi, yıllardan beri gelen alışkanlıkları da değiştirmeye zorlayacaktı. Parti işlerine yönelik ilgisizliği ortadan kaldırmak çözülmesi gereken önemli bir sorun olarak görülüyordu. Teftiş raporlarında görüleceği gibi parti teşkilatı ile mahalli hükümet arasında fikir ve işbirliğini korumak ve arttırmak, çalışma alanlarının başında geliyordu.

Arşivden elde edildiği üzere bu çalışmada 7 teftiş raporuna atıfta bulunuldu. Bunlar incelediğinde eldeki raporların tamamının olmadığı, bilakis ilgili bürolara gönderilen kısımlar olduğu görülecektir. Teşkilata ilişkin hususlar ise 1. Büroya gönderilmektedir ve Amasya parti teşkilatı hakkında ciddi bilgiler içerdikleri

⁸⁷ agr., s. 9-11.

⁸⁸ agr., s. 12.

⁸⁹ agr., s. 1. CHP Genel Sekreterliği tarafından 12 Şubat 1943’te Amasya Vilayet İdare Heyeti Başkanlığına gönderilen yazıda şöyle deniyordu: “Partimiz Amasya Bölgesi Müfettişi Erzurum Mebusu Sayın Salim Altuğ’un vilayetinizin umumi vaziyeti hakkında Genel Sekreterliğe vermiş olduğu 27.12.1942 tarihli teftiş raporu incelendi. Müfettiş arkadaşımızın bu raporuna nazaran; Merzifon Kaza İdare Heyetinin aza kayıt muamelatı nizamname hüükümlerine uygun cereyan etmekte ise de, köy ocaklarının hiç birisinde teklif ve taahhüt kâğıtlarını toplamak imkânlarını bulamamışlardır. Bu kâğıtlar merkezde toplanmazsa kayıtların nizamnameye mutabakatı temin edilmiş sayılamaz. Bundan başka, Vilâyet idare heyetinizin Belediye azası olamayacak iki partili için tekrar yoklama yapması usulsüzdür. Bunlar, seçimden sonra Belediye azalığımı tercih etmedikleri takdirde yerlerine yedekten iki kişi alınabilirdi. Keyfiyeti bildirir, sevgiler sunarım”. Aynı yer.

anlaşılmaktadır. Bu raporlar; idare heyetleri ve iç çalışmaları, kongreler ve sonuç kısımlarından oluşuyordu. Amasya vilayeti dar ve kapalı bir sosyal yapı arz ediyordu. Bu durum parti teşkilatına da yansıyor. Teşkilat yıllarca valiler tarafından idare edildiği için parti idare heyetleri uzun süre atıl ve cansız vaziyette kalmışlardı.

Parti yöneticileri temiz ve ahlâklı insanlar olmakla beraber teşkilat işlerini layıkıyla yaptıkları söylenemezdi. Okuryazar sayısının kısıtlı olması, parti teşkilatı başta olmak üzere sivil teşkilatlarda da aynı isimlerin yer almasına neden oluyordu. Bu ise partide ve hayır kurumlarında değişimin önünü tıkiyordu. Amasya parti üyelerinin seçimlerde gösterdikleri mücadele ve faaliyetin yerini bilahare ilgisizliğe ve uyuşukluğa bırakıyordu.

Kongreler çoğu zaman nizamname hükümleri yerini bulsun diye yapılıyordu. Özellikle nahiye teşkilatları etkisiz ve atıl bir haldeydi. İlk başlarda yalnız kadro halinde bulunan bu kademeler, kongreleri yaptıktan sonra kendilerini görevlerini tamamlamış addediyorlardı.

Altuğ'un ifadelerinden aynen Çorum'da olduğu gibi Amasya'da da parti içi çalışmalar ve parti teşkilatı-mahalli idare işbirliğini kuvvetlendirmek maksadıyla bir dizi faaliyet yürüttüğü anlaşılıyordu. Ankara'daki değişim arzusuna uygun olarak partide ve devlet mekanizmasında demokratikleşme çabaları şeklinde addedilebilecek adımlar atmaya çalıştı. Kongrelere bizzat katılarak başkanlık etmenin yanı sıra, mülki erkânın vilayet, kaza ve nahiye kongrelerine davet edilmesi, kongrelerde istek ve şikâyetlerin onların önünde dillendirilmesi ve bunların bizzat mülki erkân tarafından cevaplandırılması, parti nüfuzunun kötüye kullanıldığına yönelik şikâyetlerin işleme koyulması vb. gibi uygulamalar, partinin halk nezdindeki itibarını artırmanın yanı sıra milli birliği koruma açısından önemli addediliyordu.

1939-1941 yılları arasındaki raporlarda parti teşkilatlarının sorunları, idare heyetleri ve üyelerin ahlaki vaziyetleri ve çalışma prensipleri, nizamnameye aykırı durumlar fazlaca yer tutuyordu. Parti teşkilatının mülki idareyle işbirliğine dönemin ruhu itibarıyla ayrı bir yer veriliyordu. Bu husus raporlarda ısrarla üzerinde durulan bir konu olurken, yer yer Milli Eğitim, Adliye ve bazen de yeni kaymakamların davranışlarından kaynaklı şikâyetlere de yer veriliyordu.

30 Kasım 1941 tarihli teftiş raporunda Altuğ, Çorum'da tatbik ettiği programı Amasya'da da uygulayarak üç seneye varan çalışmalarının manevi mükâfatını elde ettiğini beyan etmektedir ki, bu sözlerden vilayet teşkilatını uyarmak ve sorunları tespit etmenin ötesinde teşkilatı geliştirmek ve bir takım usul ve esasları yerleştirmek üzere çalışma yürüttüğü anlaşılmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber parti prensiplerinin halka daha iyi anlatılması hususu biraz daha fazla önem kazandı. Bu maksatla parti idare

heyetleri, halkevleri ve halkodalarının etkin olması hedeflendi. Burada da toplu bir gayretin temin edildiğini söylemek güçtü. Zira merkezden çevreye doğru gittikçe parti prensiplerinin ve propagandasının yeterince yapılmadığı görülmüyordu. Özellikle nahiye ve köylerde bu tür faaliyetler yok derecesindeydi. Konferansların dışında parti ve halkevi salonlarında radyo yayınlarının ve Anadolu Ajansı yayınlarının takibine özel bir önem verildi. Lakin vilayet bütün gayretlere rağmen ulusal basında hak ettiği değeri ve yeri bulamadı. Ayrıca kaza ve nahiye kongrelerinde dünyanın ve ülkenin gidişatı hakkında konuşmalar yapılması esası getirildi. Müfettiş Altuğ başta olmak üzere Vali ve kaymakamlar katıldıkları toplantılarda, yaptıkları konuşmalarda, parti-halk bütünleşmesi için gayret sarf etti.

Altuğ, raporlarında çalışma programı sayesinde parti teşkilatına kazandırdıklarına sürekli dikkat çekerken aynı zamanda muhtelif yolsuzluk iddialarına, belediye seçimlerinde ortaya çıkan ayrılıklar ve bunların seçimlere etkilerine, merkezi hükümetin çıkardığı kanunların vilayet genelindeki uygulama ve yansımalarına da yer verdi. Altuğ, teşkilatlardaki değişimin ve hükümet uygulamalarının halktan teveccüh gördüğünü iddia etse de ilerleyen yıllarda gerçeğin böyle olmadığını yaşanacak olan siyasal değişimden anlaşılacaktı.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

490.01.0.0/271.1083.2

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

(1981) Amasya, *Yurt Ansiklopedisi*, Gen. Koord. Yücel YAMAN, Cilt 1, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.

TBMM *Albümü 1920-2010* (2010) Cilt 1 1920-1950, Ed. Sema YILDIRIM-Behçet Kemal ZEYNEL, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara.

ALPASLAN Emrah - AYDIN Tülay (2015) CHP Parti Müfettişi Mitat Aydın'ın Teftiş Raporlarına Göre Maraş (1940-1942), *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 11, Sayı 22, s.363-391.

BALCI Serdar (2014) *Cumhuriyet Döneminde Amasya (1923-1950) "İdari, Siyasi, Sosyal ve Kültürel Yapı"*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Erzurum.

ÇUFALI Mustafa (2012) *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM VIII. Dönem (1946-1950), Cilt 3, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 146, Ankara.

GÖKMAN Muzaffer (1973) *50 Yılın Tutanağı*, Hürriyet Yayınları, İstanbul.

- GÜLCAN Yılmaz (2001) *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- GÜNAY Selçuk (1990) *Resmi Devlet Salnamelerine Göre (H. 1263-1334) Osmanlı İmparatorluğu'nun Seneler İtibariyle Mülki Taksimatı*, Yayınlanmamış Doktora Ön Çalışması, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Erzurum.
- GÜREL Cemal Necip (2009) *İttihat ve Terakki ve Paramiliter Yan Kuruluşları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- KARAYAMAN Mehmet (2017) CHP Parti Müfettişleri Raporlarına Göre Uşak (1935-1950), *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, (Eylül), s. 459-496.
- KOÇAK Cemil (1992) Tek-Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti Müfettişliği, *Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan*, İstanbul Barosu Yayını, s. 459-494.
- KOPAR Metin (2011) CHP Teftiş Raporlarına Göre II. Dünya Savaşı Yıllarında Gaziantep, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, s. 1037-1055.
- ÖZTÜRK Kâzım (1995), *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM II. Dönem (1923-1927), Cilt 3, TBMM Vakfı Yayınları, No: 3, Ankara.
- (1995) *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM III. Dönem (1927-1931), Cilt 3, TBMM Vakfı Yayınları, No: 10, Ankara.
- ŞAHİN Güneş (2016) Chp Parti Müfettişlik Raporları'na Göre Kırşehir'de Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Hayat (1936-1947), *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Yıl 14, Sayı 21, (Güz), s. 79-108.
- ŞAHİN İlhan-EMECEN Feridun (1991) Amasya, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul, s. 1-4.
- UYAR Hakkı (2012) *Tek Parti Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayınları, İstanbul.